بسم الله الرحمن الرحيم

Üretim Ekonomisi Nasıl Geriledi ve Finansal Ekonominin Otoritesi Nasıl Yükseldi?

Ekonomilerin gücü artık yalnızca fabrikalarının ürettikleriyle, sahip oldukları doğal kaynaklarla ya da ihraç ettikleri mal ve teknolojilerle ölçülmemektedir. Nitekim son on yıllarda küresel ekonominin yapısında derin bir dönüşüm meydana gelmiştir; zira para, üretimi finanse etme aracı olarak geleneksel işlevinden giderek uzaklaşarak geniş sektörlerde, kredilendirme, varlık alım satımı, spekülasyon ve devralma yoluyla kârlar sağlayan başlı başına bir faaliyete dönüşmüştür.

Finansallaşma (Financialization) olarak bilinen bu dönüşüm, sadece finans sektörünün büyümesi anlamına gelmemekte; aynı zamanda finansal mantığın şirketlerin, hükûmetlerin ve ailelerin kararlarına giderek daha fazla nüfuz etmesi anlamına gelmektedir ki böylece hızlı getiri, hisse senedi ve varlık değerleri gibi ölçütler; fabrikalar, bilimsel araştırmalar ve teknolojiye yapılan yatırımlarla rekabet eder bir hâle gelmiştir.

Eşyalar üreten bir ekonomiden, bunların değeri üzerinden ticaret yapan bir ekonomiye

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın ekonomik kalkınması; fabrikaların yeniden inşa edilmesi, üretimin genişletilmesi, teknolojinin geliştirilmesi, istihdam olanaklarının yaratılması ve ihracatın artırılması gibi açık bir temel üzerine inşa edilmişti. Dolayısıyla servet, ham maddelerin, bilimin ve insan becerilerinin gerçek değere sahip mal ve hizmetlere dönüştürülmesi yoluyla inşa edilmekteydi. Dolayısıyla da fabrika, ekonomik faaliyetin merkeziydi; bu yüzden sermayeye ihtiyaç duyar, onu borç alır, makineler satın alır, işçi çalıştırır, üretim yapar, ardından ürettiğini satar ve kârının bir kısmını da yeniden yatırıma dönüştürürdü.

Ancak bu denge, 1970'li yıllardan itibaren küresel para sistemindeki çalkantılar, piyasaların serbestleştirilmesi ve sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaların gevşetilmesiyle değişmeye başlamış, ardından 1980'li ve 1990'lı yıllarda finansal piyasaların serbestleştirilmesi ve küreselleşmenin yaygınlaşmasıyla bu dönüşüm hız kazanmıştır. Londra, özellikle 1986 yılında "Büyük Patlama" olarak bilinen ve böylece rekabeti genişleten ve İngiltere'nin finans sektörünün yapısını değiştiren finans piyasası reformlarının ardından bu dönüşümün en önemli merkezlerinden biri olmuştur.

Kâr elde etmek artık bir malın üretilip satılmasıyla sınırlı değildi; zira hisse senetlerinin alınıp satılması, tahvil ve türevlerinin ticareti, gayrimenkul yatırımları, devralma işlemleri, şirketleri ve varlıkları yeniden satmak yoluyla da getiri elde etmek mümkün hâle gelmişti.

Zamanla finansal faaliyetler, bu kârlara gerçek üretimde benzer bir genişleme eşlik etmese bile mülkiyet ve değer hareketleri üzerinden büyük kârlar elde edebilir bir hâle gelmiştir.

Caterpillar: Finansman sanayinin bir parçası haline geldiğinde

Üretim ile finansman arasındaki ilişkiyi açıklamak için Amerikan şirketi Caterpillar'dan yararlanılabilir. Ağır iş makineleri, buldozerler, ekskavatörler ve madencilik ekipmanları üretmesiyle tanınan şirket, 1981 yılında finansal kolu olan Cat Financial'ı kurmuş olup hedef ise; kendi ekipmanlarının satın alınmasını finanse etmek, müşterilere ve bayilere finansman kolaylıkları sağlamak, işletme sermayesi temin etmelerine ve nakit akışlarını yönetmelerine yardımcı olmak olarak açıklanmıştı. Yani finansman, fabrikaya bir alternatif olarak değil, sanayi faaliyetlerini destekleyen ve satışlarını artıran bir araç olarak başlamıştı.

Ancak örneğin önemi, büyük sanayi şirketlerinin bir malın üretimini, satışını, satın alınmasının finansmanını ve yaşam döngüsü boyunca bu mal ile bağlantılı hizmetlerin sunumunun arasını nasıl bir araya getirdiklerini ortaya koymasında yatmaktadır. Böylece müşteriyle olan ilişki artık makinenin teslim edilmesiyle sona ermemiş, aksine kredi, kiralama, bakım, koruma ve yeniden satış hizmetlerini de kapsayacak şekilde genişlemiştir.

Caterpillar'ın verileri, finans kolunun sanayi faaliyetlerinden daha büyük hâle geldiğini veya kredi verme lehine üretimi ortadan kaldırdığını kanıtlamaz; zira şirket hâlâ küresel ölçekte dev bir fabrikadır. Ancak örnek, sanayi şirketlerinde finansal rolün genişlediğini ortaya koymakta ve bizi şu en önemli soruya yönlendirmektedir: Finansman artık üretime hizmet etmediğinde, dahası finansal getiri elde etmek şirketin kararlarının ölçüldüğü bir hedef hâline geldiğinde ne olur?

Para fabrikayla nasıl rekabet eder?

Her biri bir milyar Dolara sahip iki şirket tasavvur edelim; ilk şirket parasını yeni bir fabrikaya yatırım yapmaya, üretim hatlarını geliştirmeye, mühendisler ve işçiler istihdam etmeye ve araştırma laboratuvarları kurmaya karar veriyor. Dolayısıyla bu süreç, büyük bir getiri sağlamadan önce yıllar alabilir ancak üretim kapasitesini artırır, istihdam yaratır ve teknolojiyi geliştirir. İkincisi ise parasının büyük bir kısmını, finansal varlıklar satın almaya, mevcut şirketleri devralmaya, kendi hisselerini geri satın almaya veya piyasa değeri artan varlıklara yatırım yapmaya yönlendirmeye karar veriyor. Dolayısıyla bu, ekonomiye yeni bir fabrika ya da benzer bir üretim kapasitesi eklemeden hızlı bir getiri sağlayabilir.

Her finansal yatırım spekülasyon olmadığı gibi her devralma da verimsiz bir faaliyet değildir; zira finansal piyasalar risklerin dağıtılmasına ve inovasyonun finanse edilmesine yardımcı olabilir. Ancak kısa vadeli kârlar, yönetim ve hissedarlar için uzun vadeli yatırımlardan daha cazip bir hâle geldiğinde ve tasarruflar, üretim tabanını genişletmek yerine varlıkların mülkiyetinin alınıp satılmasına yöneldiğinde sorun ortaya çıkmaktadır.

Nitekim Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) 2025 Ekonomik Görünüm Raporu'nda bu eğilime dikkat çekerek, gelişmiş ekonomilerdeki bazı şirketlerin tüm kaynak fazlalarını sabit varlıklara ve üretken yatırımlara yönlendirmek yerine, finansal varlıklarını ve kâr payı (temettü) dağıtımlarını artırma eğilimine gittiklerine dikkat çekmiştir. Ayrıca rapor, birleşme ve satın

alma işlemlerinin, toplam üretim kapasitesinde mutlaka bir artışa yol açmaksızın mevcut varlıkların mülkiyetini bir şirketten diğerine aktarılabileceğine de dikkat çekmiştir. Bu, tüm şirketlerin aynı yolu izlediği anlamına gelmez; ancak iş dünyasının kararlarını şekillendiren teşviklerde bir dönüşüm olduğunu ortaya koymaktadır.

Avrupa ve dönüşümü ortaya koyan rakamlar

Avrupa deneyimi, ekonominin yapısında meydana gelen değişime ilişkin önemli göstergeler sunmaktadır. Nitekim Eurostat (Avrupa İstatistik Ofisi) verilerine göre, imalat sanayisinin Avrupa Birliği gayrisafi yurt içi hasılasındaki (GSYH) payı 2000 yılında %17,4 iken 2025 yılında %14,2'ye gerilemiştir. Ayrıca sanayi sektöründe çalışanların toplam istihdam içindeki payı da 2000 yılında %19,9 seviyesindeyken 2025 yılında %15,1 seviyesine düşerken, hizmetlerin payı ise %74,4 seviyesine yükselmiştir.

Bu rakamlar, Avrupa sanayi üretiminin ortadan kalktığı veya mutlak değerinin zorunlu olarak azaldığı anlamına gelmez; ancak bu rakamlar, ekonomideki ve istihdamdaki göreli ağırlığının gerilediğini, hizmet sektörlerinin işgal ettiği alanın ise genişlediğini ortaya koymaktadır.

Daha da önemlisi Avrupa'nın sorunu sadece tasarruf eksikliği değildir; aynı zamanda bunları gerektiği ölçüde üretken yatırımlara dönüştürmekte yaşanan zorluktur. Nitekim Avrupa Komisyonunun 2026 yılı raporu, Birlik içindeki özel yatırımların 2024 yılında gayrisafi yurt içi hasılanın %17.6 oranına ulaştığına ve sanayi üretiminin de 2023 yılında %1.5'e ve ardından 2024 yılında %2.4 düştüğüne dikkat çekmiştir. Ayrıca risk sermayesi finansmanının sınırlı kaldığına, bunun Avrupa gayrisafi yurt içi hasılasının %0.06 oranına eşdeğer miktarı aşmadığına da işaret etmiştir.

Bu göstergeler bir çelişkiyi ortaya koymaktadır: Yani Avrupa tasarruflara, finansal kurumlara ve gelişmiş piyasalara sahip ancak yeterli miktarda sermayeyi, yenilikçi şirketlere ve küresel ölçekte rekabet edebilecek sanayi projelerine yönlendirme konusunda bir zorlukla karşı karşıyadır.

Kağıt üzerindeki servet, ekonomiyi krizlerden koruyamaz

Finansal ekonominin tehlikesi, varlıkların değerinin üzerine dayanması gereken üretim kapasitesinden koptuğu zaman ortaya çıkar. Gayrimenkul fiyatlarının yükselmesi, sahiplerinin kâğıt üzerindeki servetini artırabilir; ancak bu, mutlaka yeni konutların inşa edilmesini sağlayamaz. Hisse senedi fiyatlarının yükselmesi şirketlerin piyasa değerini artırabilir, ancak bu, şirketlerin fabrikalar kurduğu veya yeni teknolojiler geliştirdiği anlamına gelmez. Ayrıca borçların aşırı artması ekonomiye geçici bir harcama gücü sağlayabilir; ancak borç alanların geri ödeme yapamaz hâle gelmesi durumunda, bu borçlar bir yüke dönüşebilir.

Böylece ekonomi piyasa göstergelerinde müreffeh olarak görünebilirken, toplum ise, konut maliyetlerinin yükselmesi, sanayi sektöründeki iş fırsatlarının azalması ve temel ürün ve teknolojilerin ithalatına daha fazla bağımlı hale gelinmesiyle karşı karşıya kalmaktadır.

Bu durum, küresel tedarik zincirleri krizlere maruz kaldığında veya büyük devletlerin ticareti, teknolojiyi ve enerjiyi siyasi baskı araçları olarak kullandığında, daha da tehlikeli bir hâle gelmektedir. Dolayısıyla temel ihtiyaçlarını üretme kapasitesinin bir kısmını kaybetmiş bir ekonomi, devasa finans piyasalarına sahip olsa bile dış şantaja daha açık bir hale gelmektedir.

Avrupa'nın gerilemesinin nedeni finansallaşma mı?

Avrupa krizini yalnızca finans sektörünün yükselişine indirgemek hatadır; çünkü en az onun kadar önemli başka etkenler de vardır ki bunlar arasında; enerji maliyetlerinin yükselmesi, Çin sanayisinin rekabeti, bazı sanayilerin daha düşük maliyetli bölgelere taşınması, nüfusun yaşlanması, verimlilik artışının zayıf olması ve Avrupa sermaye piyasalarının parçalanması yer almaktadır.

Ancak finansallaşma, göz ardı edilmemesi gereken faktörlerden biridir; çünkü finansallaşma, temel bir soruyla doğrudan bağlantılıdır: Tasarruflar nereye gidiyor? Piyasalar hangi tür faaliyetleri ödüllendiriyor? Fabrika kuran ve teknoloji geliştiren bir yatırımcı, varlık alım satımından hızlı kâr elde eden kişiyle aynı teşviklerden yararlanıyor mu?

Avrupa'nın ekonomik gücünü yeniden kazanması, bankalarla savaşmayı veya finans piyasalarını ortadan kaldırmayı değil, aksine para ile üretim arasındaki ilişkinin yeniden düzenlenmesini gerektirmektedir. Gerekli olan finansmanın, toplumun ihtiyaçlarından kopuk ayrı bir amaca dönüşmesi yerine sanayi tabanını genişletmenin, bilimsel araştırmaları finanse etmenin, enerji ve teknolojiyi geliştirmenin ve yeni girişimleri desteklemenin bir aracı haline gelmesidir.

Ekonomik gücün özü, dolaşımdaki para miktarında değil, aksine toplumun bilgi, kaynak ve becerileri gerçek üretime dönüştürme kapasitesindedir. Para, bir fabrikayı satın alabilir, bir hisse senedinin fiyatını yükseltebilir ve bir şirketin mülkiyetini devredebilir; ancak tek başına bir mühendis yetiştiremez, teknoloji geliştiremez, sanayi altyapısı kuramaz ve devletin bağımsızlığını garanti edemez.

Para, yeni bir üretim değeri katmadan para kazanmaya başladığında, bireylerin ve kurumların servetleri şişebilirken, ekonominin kendini yenileme kapasitesi gerileyebilir.

Parasını yönetmekle yetinen bir millet, muhasebe defterlerinde zengin olabilir; ancak bu, dünya dengelerinde kesinlikle güçlü olacağı anlamına gelmez. Çünkü güç, para piyasalar arasında dolaşırken değil, aksine bilgiye, emeğe, üretime ve geleceğe sahip olma kapasitesine dönüştüğünde ortaya çıkar.

Hizb-ut Tahrir Merkezi Medya Ofisi İçin Yazan

Nebil Abdulkerim